

POUL BASTRUP-MADSEN

TURNUS PÅ

ÅRHUS AMTSSYGEHUS 1945 - 46

INDHOLD

	Forord	
1	Optakten	1
2	Århus amtssygehus 1945 og før	6
3	Øvrige hospitaler i Århus 1945 og før	15
4	Det lægevidenskabelige fakultet 1945 og før	21
5	Medicinsk afdeling	25
6	Kirurgisk afdeling	43
7	Samarbejde	48
8	Første publikationer	51
9	Litteratur	57

FORORD

I 1945-46 havde jeg min første stilling som læge. Det var på Århus amtssygehus hvor jeg sammen med min studiekammerat og kone, Kitte, havde valgt turnus. Ved udarbejdelsen af denne beretning har det været kærkomment at mindes stedet og tiden for begyndelsen af min medicinske løbebane. Et næsten eventyrligt skær står der over den tid hvor vi virkelig følte at vi efter afslutningen af eksamen gik ind til en ny tilværelse, ikke alene fordi vi havde afsluttet vore studier, men også fordi vi 3 måneder efter eksamen oplevede at 2. verdenskrig var forbi og Danmark var frit efter 5 års tysk besættelse. Måske har det yderligere givet mine minder om turnusåret på amtssygehuset en særlig kolorit at jeg nu, 45 år efter, skriver dette i bevidstheden om at det skulle falde i min lod at tilbringe 37 af mine 44 arbejdsår ved dette hospital. Her kom jeg til at udføre min væsentligste livsindsats og til at deltage i dette hospitals videre udvikling. Det er således ikke blot minder om en tilfældig arbejdsplads hvor jeg forbigående var ansat som debutant.

Ydermere kan det måske have nogen historisk interesse med et indblik i hvorledes forholdene på et århusiansk hospital var på den tid hvor både medicinens udviklingsstade og hospitalsforholdene var anderledes end nu. Denne skildring af situationen i 1945 kan også betragtes som et udgangspunkt for en kommende redegørelse jeg agter at foretage med henblik på den udvikling der er foregået indenfor de felter af lægevidenskaben jeg har været vidne til og deltaget i.

Da jeg hele min tid har arbejdet ved hospitaler i Århus og derfor indefra kender de fleste, og da jeg det meste af tiden på en eller anden måde har været knyttet til Århus universitet, har jeg ved min omtale af udviklingen indenfor lægevidenskaben også følt det naturligt at beskæftige mig med de institutioner i Århus hvor denne kom til udfoldelse. Derfor har jeg i min omtale af situationen ved min ankomst til Århus i 1945 inkluderet en kortfattet redegørelse for både hospitalsvæsenets og det lægevidenskabelige fakultets udvikling fra disse institutioners første begyndelse og til 1945.

Jeg er klar over at en form for historisk skrivning hvor udgangspunktet er det selvoplevede har den svaghed at forfatteren bringer sig selv mere i fokus end det måske har været tilsigtet. Men det får nu være. Forhåbentlig kan formen også rumme fordele. I hvert fald må man ikke se bort fra at det for forfatteren kan være en tilfredsstillelse efter et langt virke at gøre status over hvad man har deltaget i. For den samvittighedsfulde sjæl kan en sådan beretning måske ækvivalere med en rapport som afgives efter en studierejse, en rapport som tilsigter at beskrive hvorledes faget blev dyrket på de steder man har besøgt. Betragt da denne beretning som en del af en rapport over mit livs studierejse.

Tversted i August 1990

P. B-M.

OPTAKTEN

ANKOMSTEN

Vi var i toget fra Hjørring på vej mod Århus den 28. februar 1945. Efter at have passeret Randers uden forsinkelse følte vi os nogenlunde sikre på at nå frem kl. 22 som køreplanen angav. Det var som regel mellem Skørping og Langå at der var togstandsning pga. jernbanesabotage. Her ved slutningen af den anden verdenskrig var sabotagen steget ganske betydeligt. Således blev det efter krigen oplyst at mens antallet af jernbanesabotager i 1943 beløb sig til 175, og i 1944 til 328, kom man i 1945 i krigens sidste 4 måneder op på 1.301 aktioner.

Efter overstået embedseksamen skulle Kitte og jeg gøre turnustjeneste ved amts-sygehuset i Århus. Når vi i de sidste år under krigen var rejst til Hjørring, tog vi fra København med dagens eneste togforbindelse, som gik fra København kl. 8 om morgenen og som efter planen skulle være i Hjørring kl. 22. Af og til standsede toget dog omkring Langå pga. af sabotage på banelegemet. Ofte måtte man vente i flere timer indtil skaden på sporerne var repareret. Vi plejede at komme frem til Hjørring over midnat. Da vi sidste gang, i midten af februar efter eksamen og vort bryllup, var rejst til Hjørring måtte vi overnatte på hotel i Ålborg og kom først til Hjørring næste formiddag.

Den forrige gang vi havde været i Hjørring var i oktober 1944. Tyskerne havde 19. september 1944 opløst det danske politi og sendt de 2000 politibetjente som de havde fået fat i til koncentrationslejre i Tyskland. Da tyskerne året i forvejen i Norge havde foretaget en lignende aktion mod norske studenter, mente vi danske studenter at det var klogest ikke at være flere samlet på ét sted. Forelæsningerne var derfor blevet suspenderet efter 29. september. Det meste af eksamenssemestret læste vi således for os selv. Rent ek-

samensteknisk var det i og for sig ikke så ringe at vi fik en masse tid til at repetere. Kitte og jeg rejste til Hjørring med vore bøger og tilbragte hele oktober måned der, og vi fik virkelig bestilt meget. For selvstændige sjæle var det den ideelle måde at studere på. Noget andet er det, at hvis situationen havde udviklet sig på denne måde tidligt i vort studium ville det nok have været katastrofalt. Men nu, to måneder før eksamen, havde man egentlig mere brug for selvstudium end for undervisning. For mig står denne måned i Hjørring som en meget hyggelig tid. Vi stod op mellem kl. 7 og 8. Jeg gik efter morgenmåltidet en lille tur, og herefter satte vi os til at læse medicin eller kirurgi. Efter frokosten gik Kitte og jeg en lang tur, hvorefter vi fik en middagslur. Resten af eftermiddagen tilbragtes med læsning. Igen en spadseretur inden aftensmaden, hvorefter vi atter læste nogle timer. Ved ti-tiden havde min svigerfar været i køkkenet og smurt nogle stykker mad. Vi samledes da alle fire om natmaden. Herefter læste vi en times tid og gik så i seng. Et roligt og regelmæssigt liv som er godt for eksamenslæsere. Jeg er meget taknemmelig for denne tid, hvor jeg levede dagligdagen sammen med mine svigerforældre, havde lejlighed til at være dem tæt på livet, og kom til at holde af dem.

Nu havde vi været i Hjørring efter vor eksamen og havde haft en måneds ferie inden turnusarbejdet skulle begynde. Det var en meget hensigtsmæssig *timing*, at vi ikke skulle tiltræde turnusstillingen umiddelbart efter eksamen, men også at der ikke skulle gå for lang tid. Kitte skulle begynde sin stilling 2 måneder efter mig. Turnuslejlighederne, eller måske mere korrekt de værelser som stod til rådighed for turnuslægerne var ikke beregnet på at disse var gifte. Den dag 2 måneder senere da Kitte skulle tiltræde sin stilling ville dette ikke været noget problem da vi så hver skulle have en lejlighed. Imidlertid

havde vi fået dispensation for de to måneder, således at Kitte måtte bo i min lejlighed.

I toget til Århus var vi i kupé med en ung århusianer, hvem vi spurgte om hvorledes vi bedst kom fra banegården til amts-sygehuset. Der var ca. en halv times gang, hvilket var lovligt langt med vore tunge kufferter. Han anbefalede os at tage en taxa, dels på grund af afstanden men endnu mere fordi det kunne være farligt at færdes ude på denne tid af døgnet. Man kunne risikere at blive skudt. Oven i købet blev vi tilrådet at lægge os ned i bunden af taxaen, når den kørte ned ad bakken i Vester Allé. Efter at der ikke havde været politi i landet i 5 måneder kunne man aldrig føle sig sikker i mørket. Vi kørte dog hele vejen i siddende stilling og nåede alligevel uskadte frem gennem den mørklagte by til amtssygehuset.

Taxaen satte os af i Tage-Hansens gade ved amtssygehusets port. Det var mørkt, og da vi ikke var stedkendte havde vi lidt svært ved at orientere os. Udkørslen til Viborgvej var i krigens år lukket efter mørkets frembrud. Porten ved Tage-Hansens gade var lukket med en stor gitterlåge som kunne åbnes for ambulancer. Til højre for denne var der en smal gitterlåge for fodgængere. Over porten stod dengang som idag: "Helbrede. Lindre. Trøste." Men dette kunne vi pga. mørklægningen ikke se den februar aften i 1945, da vi for første gang skulle gå gennem denne indgang. Ved at trykke på knappen til en elektrisk ringeklokke kom vi i kontakt med damen i omstillingen. I den høje stueetage hvor hun sad kunne hun åbne et vindue på klem og spørge hvad vi skulle. Da vi som de nye turnuskandidater var ventede lukkede hun lågen op, hvorefter vi kom ind i porthvælvingen. Vi fik besked om at gå op ad trappen til venstre, modsat trappen til portvagten som havde lukket os ind. Herefter kom vi ind på kandidatgangen som var i en høj stueetage med 7 små lejligheder, hver bestående af et værelse med et skrivebord og en tilhørende stol, en ottoman, et par lænestole og et lavt bord.

Herfra gik man ind i et lille alkoverum med en seng og en håndvask. Til fælles brug for alle gangens beboere var der, foruden et par toiletter og to rum med brusebad, et køkken, hvor man kunne tilberede de te- eller kaffeerstatninger man måtte affinde sig med i krigens tid. De egentlige måltider, som var inkluderet i lønnen, indtog man i hospitalets spise-stue. Yderligere var der et fælles opholdsrum med billard og klaver. På kandidatgangen boede hospitalets seks turnuskandidater, tre kirurgiske og tre medicinske. I den syvende lejlighed boede den ledende fysioterapeut.

Vi fandt vor lille lejlighed, hvor der var lagt sengetøj frem til os. Den vagthavende turnuskandidat, Kjeld Jelnes, kom kort efter vor ankomst ind og bød os velkommen. Der var lige meldt en patient med hæmatemese, og han kunne derfor forudse at være beskæftiget til langt ud på natten. Med udsigten til en søvnløs nat lagde han ikke fingrene imellem da han udmaledede hvor meget der var at bestille på afdelingen. På vagten var man som regel oppe det meste af natten, og på ikke vagtdage arbejdede man fra kl. 8 til langt hen på eftermiddagen. Det føltes herved som vi på denne første aften havde fået slået kammertonen an, dels med henblik på hvilke farer der rummedes ved færdens i denne by i mørklægningstiden og dels med henblik på de byrder arbejdet på afdelingen medførte.

VALG AF TURNUSPLADS

Hvad dirigerer den retning en læges karriere tager? Hvilke kræfter er det som bestemmer om man bliver praktiserende, ender i et eller andet speciale, eller i en administrativ stilling fx i Sundhedsstyrelsen eller embedslægeinstitutionen? Naturligvis spiller interesser, ønsker og temperament en rolle. Men tilfældigheder råder i høj grad. Hvor man får sin første stilling kan således være bestemmende for i hvilken retning uddannelsen kommer til at forløbe. Den afgørende begyn-

delse på min karriere skete i realiteten ved vores lodtrækning om turnusstillinger. Dengang i 1940'erne var alle sikret en turnusstilling straks efter embeds-eksamen. Dette var et stort fremskridt fra tidligere, hvor man ofte måtte vente 2-3 år inden der var en turnusstilling ledig. Stillingerne fik vi tildelt ved lodtrækning. Umiddelbart før eksamen mødte hele holdet en dag i det medicinske auditorium på Rigshospitalet. Man trak et nummer, som betingede den plads man fik i rækkefølgen når turnushospital skulle vælges. Det var skik og brug at holdformanden valgte først, som en belønning for hans store besvær med at tilrettelægge eksamen. Herefter valgte vi andre efter det nummer vi havde trukket. Der var altid holdkammerater som var gift eller som havde fundet ud af at de ville gifte sig så snart eksamen var overstået. Disse fik lov til at lægge deres numre sammen og dividere med to, således at de kunne vælge lige efter hinanden og derved komme på det samme hospital.

Det var nærmest en tilfældighed at Kitte og jeg valgte Århus amtssygehus. Vi kendte overhovedet intet til hverken hospitalet eller byen. Begge havde vi kun været i Århus én gang tidligere, og det blot på gennemrejse. Kitte havde i sommeren 1935 overnattet der, da hun med to veninder var på cykeltur fra Hjørring til København. Jeg havde i oktober 1936 opholdt mig i Århus i de 2 timer som gik mellem Kalundborgfærgens ankomst til byen og togets afgang til Ålborg. Det var da 3. gymnasieklasse fra Østre Borgerdydskole sammen med jævnaldrende elever fra Aurehøj og Øregaard gymnasier var til sangstævne på Ålborg katedralskole. Dette var en årlig tilbagevendende begivenhed som vores lærer i sang, *Karl S. Clausen*, havde arrangeret med sin kollega i Ålborg, *Secher-Marcussen*. Nogen som helst tilknytning til Århus havde ingen af os. Da vi gik til det møde hvor turnuspladserne skulle fordeles havde vi således overhovedet intet kendskab til Århus amtssygehus. Det var først under mødet, da pladserne på de københavnske

hospitaler var besat, at vi af nogle kammerater blev informeret om at dette sygehus blev betragtet som et godt uddannelsessted. Tidligere var det altid blevet valgt som et af de første. Amtssygehusets popularitet stammede fra de såkaldte "Århuskurser" som fra 1911 til 1940 i feriemånederne var blevet afholdt på århushospitalerne og som 12 udvalgte fra pro-eksamensholdet deltog i. Det skal især have været den undervisning som den medicinske overlæge på amtssygehuset *Aage Th. B. Jacobsen* gav som havde skabt amtssygehusets ry. Lodtrækningen var faldet således ud at vi skulle vælge som nr. 56 og 57, altså ret sent. Men alligevel var pladserne på Århus amtssygehus stadigvæk ledige da turen kom til os. Forklaringen på at disse pladser nu blev valgt sent i modsætning til tidligere var at man ikke kunne bo der som gift, og at mange på holdet, ligesom vi, havde planer om at gifte sig straks efter eksamen. For os havde boligproblemet dog ingen betydning, da vi ville få hver vores turnuslejlighed.

Når pladserne i København blev valgt først, selv om man heller ikke der kunne bo som gift, hænger det sammen med en forestilling om at der i København var den største mulighed for at gøre en hospitalskarriere. Dog forestillede man sig at Århus amtssygehus ækvivalerede med et københavnsk hospital i denne henseende. Det var altså vores held at amtssygehuset var fulgt lidt langsomt med tiden hvad angår mulighed for bolig til gifte. Otto Jepsen som var turnuskandidat på afdelingen da vi tiltrådte havde fordi han var gift måttet leje en lejlighed i et boligkompleks ved siden af hospitalet. Den anden turnuskandidat, *Kjeld Jelnes*, havde løst problemet ved at have sin kæreste uofficielt boende hos sig uden at være gift. Det kunne man ikke stille noget op overfor. I hvert fald gjorde man det ikke. Nogle måneder efter vor tiltræden indså hospitalets ledelse at kravet om ugifte turnuskandidater var blevet gammeldags og sløjfede det, hvorefter amtssygehuset blev valgt som nr. 3 ved følgende lodtrækning.

Men det var vort held at hospitalet havde ventet så længe.

Under den sidste del af studiet, vel nok til dels foranlediget af at jeg havde været vikar på en medicinsk afdeling i 2 måneder, var jeg opsat på at søge en uddannelse i intern medicin. For at opnå dette måtte man, som også i dag, have ansættelse på meriterende afdelinger. Uddannelsen bestod i at man skulle have stillinger som kandidat på medicinske afdelinger samt på afdelinger for specialer som berørte intern medicin, fx neurologi og pædiatri. Da hver stilling var tidsbegrænset måtte man nødvendigvis hele tiden avancere for at blive i systemet. Det var reglen, omend intet krav, at man skulle have været 2. reservelæge for at opnå den stilling som 1. reservelæge som kvalificerede til en overlægestilling. Denne kvalifikation kunne man efter reglerne kun opnå ved at være 1. reservelæge i mindst 4 år. De fleste måtte dog tilbringe sammenlagt 5-8 år i flere 1. reservelægestillinger inden de blev overlæge. Som regel var der kun chance for en slutstilling når man havde været 1. reservelæge på velanskrevne uddannelsesafdelinger i København, til nød Århus og Odense. Der var ganske bestemte krav man skulle opfylde for at blive specialist eller for at blive bedømt som kvalificeret til en overlægestilling. Sin uddannelse måtte man dog selv tilrettelægge, og selv vurdere hvilke afdelinger der var meriterende. Begrebet kursusstillinger fandtes ikke. Der var ikke som idag formaliserede kurser at gennemgå. Den nødvendige viden måtte vi selv skaffe os og følte at dette var ganske naturligt. *Vi var jo den generation som selv kom til at forme grenspecialerne.*

Samtidig med den kliniske uddannelse var det, ligesom nu, nødvendigt med en videnskabelig produktion. En sådan er af overordentlig stor betydning, fordi det at tilrettelægge og fortolke egne videnskabelige undersøgelsesrækker giver en værdifuld træning i videnskabelig og logisk tankevirksomhed foruden et dybtgående kendskab til en række specielle emner.

Ved de herved indhøstede erfaringer får man udvidet sin evne til kritisk at vurdere undersøgelser man senere i sit virke bliver præsenteret for, undersøgelser som evt. kan danne grundlag for valg af de diagnostiske metoder og behandlingsformer man vil vælge overfor sine patienter. Yderligere giver kvaliteten af produktionen mulighed for bedømmelse af en person, når den bedste skal udvælges til en stilling. Kriterierne for en sådan udvælgelse når det drejer sig om en stilling i et klinisk speciale, det være sig en stilling som 1. reservelæge, overlæge eller professor, er både klinisk og videnskabelig dygtighed. I 1989 udtalte en sundhedsminister, at det er urimeligt at overlæger skal udvælges på basis af deres videnskabelige indsats fremfor deres kliniske dygtighed. Udtalelsen var bragt i en sådan sammenhæng at man kunne forestille sig at disse to værdinormer blev betragtet som stridende mod hinanden. Den pågældende minister burde have været orienteret om at en udvælgelse sker på basis af en vægtning af kombinationen af klinisk og videnskabelig dygtighed. Samfundet er bedst tjent med at dette fortsætter.

For at have mulighed for vedblivende at arbejde med det speciale som man havde som interesse og mål i livet, var det derfor nødvendigt at stræbe efter en chefstilling. At følge et sådant mønster i uddannelse og forskning, har både været en forudsætning for at man kunne opnå de attråværdige stillinger og for erhvervelse af den nødvendige dygtighed til at praktisere sit speciale. Mit håb var som nævnt at lægge min lægegerning indenfor intern medicin. Dengang var der endnu ikke udskilt andre grenspecialer fra dette fag end neurologi og lungetuberkulose. Dog havde jeg lige fra begyndelsen en særlig interesse i blodets sygdomme.

Selv om der i København var et større udbud af afdelinger til klinisk uddannelse og institutter hvor der var mulighed for at foretage eksperimentelt arbejde end der var i Århus, så kunne jeg umuligt andre

steder have fået så gode betingelser som det senere viste sig at jeg skulle få i denne by. Det århusianske hospitalsvæsen og universitet i 1945 var meget forskelligt fra hvad disse institutioner er i dag. Jeg har derfor lyst til kort at opridses hvorledes forholdene var i det år, hvor denne beretning tager sin begyndelse.

Hospitaller i Århus by. Det var kun de kirurgiske og medicinske afdelinger på *amtssygehuset* og *kommunehospitalet* som havde turnuskandidater. Disse fik dog den obligatoriske fødselstjeneste på *Fødselsanstalten i Jylland*, et hospital som var drevet af staten. På kommunehospitalet var der desuden afdelinger for *pædiatri*, *neurologi* og *neurokirurgi*, og *Radiumstationen* var beliggende der. Under kommunen hørte også *Marselisborg hospital* med en *dermato-venerologisk* og en *medicinsk-epidemisk afdeling*. Yderligere var der *Ortopædisk hospital* som blev drevet af samfundet for vanføre, samt *Sindssygehospitalet i Risskov* hørende til statens sindssygehospitaller.

Det lægevidenskabelige fakultet udgjordes i 1945 af institutter til 1. dels studiet: *kemisk, fysisk, anatomisk, biokemisk og fysiologisk institut*. Den kliniske undervisning kunne føres frem til og med 3. semester. *Medicinsk* volontørundervisning, reservelægeklinik og forelæsninger blev givet på kommunehospitalet, og overlægeklinik på amtssygehuset. *Kirurgisk* volontørundervisning, reservelæge- og overlægeklinik og forelæsninger og *pædiatrisk klinik* blev givet på kommunehospitalet. På Marselisborg hospital afholdtes *bakteriologisk kursus* på medicinsk-epidemisk og *kursus i hud- og kønssygdomme* på dermato-venerologisk afdeling. Undervisning i *psykiatri* foregik på Risskov. *Propædeutisk kursus i farmakologi* blev givet af professoren i biokemi. Fordi fakultetet endnu ikke var så udbygget at studiet kunne føres frem til embedseksamen var universitetet heller ikke i stand til at tildele den medicinske doktorgrad. Disputatser måtte indleveres til Københavns universitet.

ÅRHUS AMTSSYGEHUS 1945 OG FØR

Da jeg dagen efter ankomsten stod i porten kunne jeg da der nu var fuld dagslys lige indenfor indgangen til venstre læse en inskription som angav hvem der havde medvirket til oprettelsen af den nuværende hospitalsbygning, og at denne var taget i brug 1935. Dog strækker historien om et amtssygehus i Århus sig meget længere tilbage, helt til 1790. På dette tidspunkt oprettedes et sygehus som var fælles for by og amt. Det var først beliggende i Rosengade, senere i Vestergade og til sidst i Dynkarken. Disse tre sygehuse var ledet af byrådet og vil derfor senere blive omtalt under Århus kommunes hospitaler. Sygefællesskabet mellem by og amt ophørte i 1882 da amtet byggede det sygehus som blev kaldt for Århus amtssygehus. I det følgende vil jeg give en beskrivelse af det hospital jeg kom til hin februar aften i krigens tid, en beskrivelse jeg vil supplere med en omtale af sygehusekets historiske udvikling. Den tilfældighed at jeg fik min første stilling ved Århus amtssygehus medførte at hele min aktive periode som læge, fra embedseksamen til jeg ved udgangen af 1988 nåede pensionsalderen, er kommet til at foregå i Århus, ikke alene på amtssygehuset men også indenfor det øvrige århusianske hospitalsvæsen og universitetet. Derfor har jeg yderligere været interesseret i at skaffe mig et overblik over alle disse institutioners historie som den var foregået fra begyndelsen og indtil 1945.

AMTSSYGEHUSET 1945

Bygningen i Tage-Hansens gade hvor vi hin februar aften 1945 blev sluset ind under krigens mørklægning var i hovedsagen funktionærbolig for læger og sygeplejersker, men gav også plads for administrationskontorer af hvilke der ikke var så mange som der er i dag. Porten i midten delte bygningen i to lige store dele. Kandidatgangen lå i den nordlige del i

første etage, som var en høj stueetage. I den sydlige fløj lå administrationskontorerne hvortil en trappe førte op fra porten ligesom til kandidatgangen. Helt sydligt i den samme etage var der lejlighed for hospitalets maskinmester. I etagerne herover var der bolig for kirurgiske og medicinske reservelæger. I den nordlige del af bygningen boede sygeplejersker i de tre etager over kandidatgangen.

Efter at være kommet gennem porten ind på hospitalsterrænet kunne man til venstre se et bygningskompleks som indtog det meste af områdets nordlige del ud mod Viborgvej. Dette kompleks udgjordes af kapel, maskinhus, køkken, vaskeri samt endnu en funktionærbolig. Mod øst midt på området lå en trefløjet bygning som var patientafdelingerne og som bestod af en *behandlingsbygning* samt kirurgisk og medicinsk *sengeafdeling*. I første etage af "behandlingsbygningen" var røntgenafdelingen. Medicinsk laboratorium lå i anden etage, og i tredje var kirurgisk laboratorium samt skadestue og operationsstuer. Til trods for navnet, behandlingsbygning, var det således lokaler til patientundersøgelse som udgjorde største parten af bygningen. Der var dog intet usædvanligt heri fordi det dengang som nu var almindeligt at omtale hospitalsbygninger indrettet til undersøgelse som behandlingsbygninger, formentlig et taktisk træk fordi man mener at det er lettere at få bevilget penge til behandling end til undersøgelse. Behandlingsbygningen lå vinkelret på sengeafdelingen og strakte sig mod nord i retning af maskinhuset. Sengeafdelingen var nogenlunde rettet vest-øst. Fløjen mod vest var medicinsk og den mod øst kirurgisk afdeling.

Hele hospitalsområdet var omgivet af en righoldig beplantning af buske, træer, blomster- og urtebede. Sengeafdelingen var omgivet af store græsarealer med buske og træer. Dengang som nu var der

mange rødtjørn som blomstrede i maj. Med sine 300 senge, lige mange kirurgiske og medicinske, var det for den tid et middelstort hospital som var placeret idyllisk i indbydende omgivelser. Den som kender amtssygehuset i dag må forestille sig dette uden de fire senere opførte bygninger som er : 1) sygeplejeskolen plus kantinen, 2) patologisk institut, 3) bygningen som indeholder skadestue, kirurgisk ambulatorium og intensiv afdeling, og 4) hæmatologisk afdeling.

Fra porten gik der, mellem græsplæner og bevoksninger, kørebaner til de specielle indgange for kirurgisk og medicinsk afdeling, indgange som blev benyttet af ambulancer, patienter og besøgende. Personalet anvendte almindeligvis den indgang som lå i vinklen mellem fløjene til senge- og behandlingsafdelingen. Denne var også indgang til skadestuen. På et skilt over døren stod der: "OVERLÆGER. SKADESTUE." Ad denne vej kom man til den medicinske overlæge som havde kontor på 2. etage. Det må bemærkes at det dengang kun var overlægerne som havde kontor. På tredje etage lå skadestuen og overkirurgens kontor. Måske var det ikke særlig praktisk at skadestuen lå så højt til vejrs. Imidlertid kunne man fra indgangsdøren komme ind i en elevator og herved ubesværet nå til skadestuen. Fra indgangen skulle den som ikke brugte elevatoren gå en halv etage op for at nå til den første etage på sengeafdelingen. Fra denne afsats på trappen, hvor der hængte et maleri af Tage-Hansen, kom man til venstre ind på medicinsk afdeling, til højre lå den kirurgiske. En dør til den tredje fløj førte ind til røntgenafdelingen. Etagen nedenunder, som kaldtes "haveetagen," virkede som en kælder set fra den side man var kommet ind fra, men var til den modsatte side pga. terrænets skråning i plan med hospitalets have. I haveetagen lå personalets spise-stue, en lille til lægerne og en stor til sygeplejepersonalet.

Sygeplejepersonalet var specielt karakteriseret ved at afdelingssygeplejerskerne

med få undtagelser var *diakonisser*. Det kunne mærkes at der på Diakonissestiftelsen var givet en god uddannelse. Diakonisserne var dygtige og omsorgsfulde sygeplejersker med god menneskeforståelse. De udviste en i hvert fald for mig overraskende fordomsfrihed og var i besiddelse af en beundringsværdig sjælens dannelse. Lederen af sygeplejen, både på kirurgisk og medicinsk afdeling, var søster *Grethe Scheuer*. Titlen for denne stilling var *oversygeplejerske*, mens den en halv snes år senere blev ændret til forstanderinde for sygeplejen samtidig med at sygeplejeadministrationen blev udvidet med kirurgiske og medicinske oversygeplejersker. Desuden var søster Grethe i mange år også forstanderinde for amtssygehusets sygeplejeskole. Hun var efter oprindeligt at have været rigsdagssteno-graf blevet uddannet i sygepleje på Diakonissestiftelsen og kom til kirurgisk afdeling som sekretær for Fabricius-Møller, inden hun tiltrådte sin nuværende stilling. Som nyankommen turnuskandidat fik jeg at vide at oversygeplejersken var en bemærkelsesværdig dame og en imponerende personlighed som klogt og venligt, med myndig ro og stor administrativ dygtighed ledede og satte sit personlige præg på sygeplejen og på uddannelsen af eleverne. Hun havde en meget stor andel i at amtssygehuset hos egnens befolkning havde det omdømme at patienterne fik en god og menneskekærlig omsorg. Det var imidlertid kun i de første par måneder af min turnustid at jeg oplevede oversygeplejersken. Herefter havde hun orlov et års tid. Dog fik jeg efter min tilbagevenden i 1953 et meget fint og værdifuldt samarbejde med søster Grethe.

Administrationen blev ledet af *sygehusinspektør Holger Pedersen* som havde styret amtssygehuset siden 1914. Han efterlevede til fulde de præmisser på hvilke det nuværende amtssygehus i begyndelsen af 30'erne var blevet bygget, og som er udmøntet i den daværende formand for sygehusudvalget Thomas Niensens legendariske udtalelse: "Hvad der er nødvendigt skal I have. Hvad der er praktisk det

taler vi om. Men luksus får I ikke." "Billig Peder," som Holger Pedersen pga. sin tydeligt markerede sparsommelighed blev kaldt, havde formået ved fornuftig økonomisering at bringe sygehuset gennem krigen uden mærkbare mangler. Således var fx forplejningen over den sædvanlige hospitalsstandard. Midt i året 1945 blev han syg og opereret. Konstitueret i stillingen blev hans nærmeste medarbejder, den unge kontorist *Peder Borgholm*, som varetog ledelsen med stor administrativ dygtighed, og som loyalt fulgte sin chefs retningslinjer for arbejdet, også med hensyn til det økonomiske. Dette sidste gav anledning til en lille kontrovers mellem turnuskandidaterne og Borgholm. Engang da der var sygdom blandt kandidaterne havde den ene turnuskandidat, Else Kragh, en ekstravagt. Almindeligvis plejede vi i sådanne tilfælde at bytte vagter således at den det gik ud over kunne holdes skadesløs. Dette kunne imidlertid ikke lade sig gøre denne gang. Da der kun var 3 kandidater på en afdeling var en rokering ikke altid lige nem at foretage. Vi mente derfor at det ville være rimeligt at hun fik betaling for denne ekstravagt. Hun søgte om et beløb på 20 kr. som vi havde regnet ud at en vagt dengang kunne stå i. Noget sådant havde man vist aldrig været ude for før. Borgholm nægtede pure at betale, og foreslog vist endda at den som havde været syg jo kunne betale hende. Dette gav anledning til nogle forhandlinger som det åbenbart må have været mig der førte på turnuskandidaternes vegne. Formentlig ville jeg have glemt det hele, hvis ikke Borgholm senere ved to lejligheder hvor han skulle holde tale til mig, i al venskabelighed omtalte at jeg som svar på hans bemærkning om, hvad det egentlig angik mig om hospitalet skyldte Else Kragh nogle penge, skulle have svaret at "hvad der angår én af os, angår os alle." Da Borgholm efter Holger Pedersens død i 1947 blev chef for administrationen følte han sig mindre bundet, og skulle komme til at lede amtssygehuset med stor dygtighed og udvise et initiativ som resulterede i mange udvidelser og nyskabelser.

AMTSSYGEHUSET FØR 1921

I 1882 åbnede Århus amt et sygehus på hjørnet af Annagade og Ingerslevs boulevard på en grund som dengang var beliggende i Viby sogn, men som i 1899 blev indlemmet i Århus by. Sygehuset som ved indvielsen var på 42 senge blev allerede få år senere udvidet til 90 senge. Den første læge ved sygehuset var *T. A. Tage-Hansen*. Han havde en god kirurgisk uddannelse som reservekirurg på Københavns kommunehospital hos professor Studsgaard. Desuden havde han studeret et halvt år i Edinburgh hos antiseptikkens skaber, *Joseph Lister*. Han havde søgt stillingen som læge ved hospitalet med det formål at udnytte sin kirurgiske uddannelse og skabe en kirurgisk afdeling i Jylland. Århus amtsråd så med velvilje på disse hensigter og var meget imødekommende overfor hans ønsker om at skabe et veludrustet hospital. I de første år da Tage-Hansen var eneste læge ved sygehuset måtte han indkalde praktiserende læger som assistenter ved operationer, undertiden trådte hospitalets forvalter eller sygeplejersker til i denne rolle.

I 1889 fik han en reservelæge, og senere en stadigt voksende stab af kandidater og reservelæger. Han var således fra 1889 reelt *overlæge* ved amtssygehuset. I 1906-1908 kom der en betydelig udvidelse til 154 senge idet der ud mod Ingerslevs boulevard blev opført en bygning der fungerede som kirurgisk afdeling og bestod af operationsstuer samt sengeplads til 64 kirurgiske patienter. De oprindelige 90 senge blev herefter udelukkende anvendt til medicinske og psykiatriske patienter. Ved bygning af barakker blev sygehuset i 1920 udvidet med 20 senge og yderligere med 20 senge i 1926.

Det var et tegn på at amtsrådet lige fra starten var indstillet på at skabe et godt og nutidigt hospital at det tog en fuldt uddannet kirurg som leder, og ligeledes at der samtidig blev ansat fuldt uddannede sygeplejersker i form af 3 *diakonisser*. Sy-

geplejeuddannelsen foregik dengang væsentligst på de katolske hospitaler og på diakonissestiftelsen i København. Diakonissestiftelsen blev grundlagt på Frederiksberg i 1863 og indviet af kronprinsesse Louise. Lige fra oprettelsen af stiftelsen blev der lagt vægt på diakonissernes uddannelse i sygepleje. Fra denne sygeplejeskole forsynedes gennem årene mange hospitaler i provinsen med diakonisser, længe inden der lokalt blev uddannet sygeplejersker ved hospitalerne. De to hospitaler i Århus amt, Odder sygehus og Århus amtssygehus, havde således fra deres start diakonisser som sygeplejersker og bibeholdt i mange år en ordning med diakonisser som ledende sygeplejersker. I 1945 var samtlige afdelingssygeplejersker på nær én diakonisser. Den sidste diakonisse fratrådte i 1971.

PROFESSOR TAGE-HANSEN

Når vi dengang i marts 1945, efter at være kommet gennem porten ved Tage-Hansens gade, skråede over gården og gik ind ad indgangen mellem bygningerne for røntgen- og sengeafdelingerne, så vi på den første trappeafsats et maleri af en værdigt udseende ældre herre med et smukt fuldskæg. På rammen var anbragt en lille plade med påskriften: *Professor Tage-Hansen*. Sandsynligheden for en sammenhæng mellem gadenavnet og maleriet vakte naturligvis nysgerrigheden. Den første jeg spurgte kunne fortælle at Tage-Hansen var amtssygehusets første overlæge. Da jeg ca. et halvt hundrede år senere anstillede forsøget med det samme spørgsmål, kunne de første 10 ikke give noget svar. De fleste havde endda dårligt bemærket billedet. I mellemtiden er der yderligere kommet malerier af de tre som var overlæger da jeg i 1945 begyndte på amtssygehuset, Fabricius-Møller, Aage Th. B. Jacobsen og Aage Wagner. Det synes på sygehuset at være ved at gå disse tre på samme måde, nemlig at de fleste som i dag er ansatte ikke kender dem og heller ikke lægger særligt mærke til billederne. Mens de tre sidste står le-

vende for mig i erindringen, havde jeg i mange år ikke ret megen forestilling om Tage-Hansen. Jeg skal her prøve at fremstille det indtryk som jeg har kunne danne mig af hans person, baseret på hvad jeg har formået at samle op ved spredt læsning (1-5). Det ser ud til at have været den almindelige vurdering at det for udviklingen af Århus amtssygehus har været af stor betydning at dets første overlæge var en så dygtig og for den tid veluddannet læge og en så velrenommeret og betydende personlighed.

TAGE ALGREEN TAGE-HANSEN (1849-1920) var født i Frederikshavn som søn af Georg Wilhelm Hansen som var prokurator og tillige kancelliråd. Hans farfar, professor dr. phil. Jørgen Hansen, var rektor for Viborg katedralskole. I 1854 flyttede familien til Bornholm, hvor faderen blev herreds- og birkeskriver, senere politimester i Sandvig-Allinge, hvor han i nogle år også var borgmester.

Tage Hansen blev student 1866, kun 16 år gammel. Da man dengang ikke kunne blive student fra nogen skole på Bornholm, måtte han tage til København og gå i Metropolitanskolen. Han tog medicinsk embedseksamen i 1873, 23 år gammel. Herefter var han kandidat ved Københavns kommunehospital. Dette som var oprettet i 1863 var landets mest moderne hospital, selv om det gamle kgl. Frederiks hospital i Bredgade var universitetshospitalet. På kommunehospitalet begyndte han sin kirurgisk uddannelse, som i 1876 blev udvidet med et halv års ophold i Edinburgh hos Lord *Joseph Lister*, som i 1865 havde indført den antiseptiske metode. Man ved at Tage-Hansen under sit ophold i Skotland overvejede at ekspatriere fordi der udenlands kunne være større muligheder for ham til at komme til at arbejde som kirurg end der var i Danmark. Med Lister drøftede han muligheden for at tage til Indien i engelsk tjeneste. Han fik dog dette råd: "If you are of any consequence, stay at home." Derfor besluttede han sig til at blive i Danmark. Efter tilbagekomsten var han i

3 år reservekirurg ved Københavns kommunehospital 5. afdeling hos professor C. Studsgaard som var landets førende kirurg på den tid.

I 1879 havde Tage-Hansen i en så ung alder som 30 år således fuldført hvad der for den tid betragtedes at være et fuldt kirurgisk uddannelsesforløb. Men hvortil skulle man anvende en kirurgisk uddannelse i et land hvor der på den tid kun var 4 kirurgiske afdelinger og hvor ingen af disses chefstillinger ville blive ledige indenfor en overskuelig tid. Udenfor København var der ingen kirurgiske afdelinger. Selv om dette forhold i sig selv kunne give mulighed for udøvelse af kirurgisk pionérgerning i provinsen, var det ikke almindeligt at nogen med kirurgisk uddannelse forlod København. Kolleger som var i samme situation som Tage-Hansen nedsatte sig i hovedstaden og håbede at deres kirurgiske kunnen ville garantere dem en indbringende praksis. Til specialet hørte øjenssygdomme, en kirurg var også "stærstikker," og gynækologiske sygdomme som dengang blev kaldt for "fruentimmersygdomme."

I betragtning af Tage-Hansens overvejelser tre år tidligere i Edinburgh er det forståeligt at han stadigvæk havde intentioner om at fortsætte med kirurgisk virksomhed. Men i stedet for efter det sædvanlige mønster at skabe sig en praksis i København, rejste han om ikke til Indien så dog til Jylland hvor han som en af de få i denne landsdel kunne opdyrke dette nye felt. Lunddahl (5) anfører at en væsentlig årsag hertil var at han under sin virksomhed på københavnske hospitaler ofte havde iagttaget og haft ondt af landsmænd fra fjernere egne som lå på hospitalet og følte sig ene og forladt, langt borte fra slægt og venner. Endnu som reservekirurg på Københavns kommunehospital må han i tankerne have beskæftiget sig med at forme en fremtid som kirurg i Århus. Da der i denne by i 1878 oprettedes en særskilt kommunal stilling som læge ved sygehuset søgte Tage-Hansen denne med det formål at dyrke kirurgi på

sygehuset. Han fik imidlertid at vide at byrådet ikke var indstillet herpå. Man var bange for at det i det lange løb ville blive for dyrt for byen at ansætte en læge som var så velkvalificeret som Tage-Hansen. Derfor ansattes en af byens praktiserende læger som var uden kirurgisk uddannelse. Alligevel bed Tage-Hansen sig fast i tanken om at dyrke kirurgi i Århus. Da hans tid som reservelæge i København året efter var udløbet, flyttede han til Århus hvor han i 1879 nedsatte sig som praktiserende læge og samtidig åbnede en kirurgisk privatklinik. Yderligere blev han i 1880 ansat som korpslæge, en stilling som han dog afviklede efter nogle års forløb efterhånden som det sygehusarbejde han alligevel blev beskæftiget med optog mere tid. I 1879 giftede han sig med Christine Kjellerup, datter af godsejer Jacob Kjellerup til Visborggård ved Hadsund.

Blev Tage-Hansen vraget af kommunen fordi han var for dygtig, så havde han det held at godsejer Ingerslev til Marselisborg i amtsrådet gjorde sin indflydelse gældende for at sikre denne højt kvalificerede læge til det amtssygehus som da var under opførelse. I 1882 åbnedes Århus amtssygehus med Tage-Hansen som chef. Dette skulle vise sig at blive lykkeligt både for amtet og for Tage-Hansen. På dette sygehus havde Tage-Hansen langt bedre muligheder for at realisere sine intentioner om at indføre moderne kirurgi end han ville have haft på byens gamle hospital i Dynkarken. Han havde amtsrådets fulde tillid og det udviste gennem årene respekt og imødekommenhed overfor hans ønsker om udvidelser og nyindretninger. Tage-Hansens indsats resulterede i at amtssygehuset mange år fremover var landsdelens førende sygehus hvor patienter fra store dele af Jylland blev indlagt. I de første 7 år var han som eneste læge *sygehuslægen* eller slet og ret "dr. Hansen," indtil han inkorporerede sit fornavn i efternavnet. Fra 1889 da han fik bevilget en reservelæge var han *overlæge* ved amtssygehuset. Den første reservelæge som blev ansat var *Julius*

Frandsen som senere, i 1894, blev overlæge på Odder sygehus. Gradvist udvikledes der en større stab af reservelæger og kandidater.

Fra 1901 blev han på afdelingen altid tiltalt: *professoren*. Han var nemlig 20. juli 1901 udnævnt til titulær professor. Dette var dengang en kongelig udnævnelse som gaves til borgere som på en eller anden måde havde udmærket sig. Det var meget sjældent at læger udenfor København fik denne titel. Hvad den officielle motivering til Tage-Hansens professortitel var ved jeg ikke, men man må formode at det både skyldtes hans anseelse som læge i almindelighed og det at han havde skabt et efter provinsstandard mønsterværdigt hospital. Disse egenskaber gjorde i hvert fald at det netop blev Tage-Hansen som blev udset til at være læge for prins Christian (senere Chr. X.) og prinsesse Alexandrine, når disse i de kommende år skulle opholde sig for sommeren på Marselisborg slot. Denne planlagte tilknytning til hoffet har vel yderligere befordret udnævnelsen. Marselisborg slot som var tegnet af Kampmann og opført 1898-1902 var en bryllupsgave fra Århus og blev i mange år sommerresidens for parret, også efter Chr. X.s udnævnelse til konge i 1912. Tage-Hansen skal hyppigt have haft sin gang på slottet både som læge og som gæst.

Tage-Hansen startede som chef for Århus amtssygehus netop på det tidspunkt da den moderne kirurgi begyndte at udvikle sig. Efter at antiseptikken suppleredes med indførelse af aseptiske forholdsregler i 1880'erne, var man begyndt at foretage større abdominaloperationer som fx operation for ovariecyste, ventrikelkirurgi og appendectomi. Ifølge sin uddannelse havde Tage-Hansen forudsætninger for at deltage i denne udvikling. Med det initiativ han hidtil havde udvist, bl. a. ved at søge uddannelse hos Lister, kan der ikke være tvivl om at han på amtssygehuset hurtigt indførte de nye kirurgiske principper baseret på aseptiske arbejdsmetoder. Den første appendectomi i Danmark blev

foretaget i 1891 af Axel Iversen på Københavns kommunehospital. Appendicitis var omkring århundredeskiftet en sygdom som trods operation var forbundet med en vis, ikke helt ringe dødelighed. I begyndelsen af dette århundrede holdt Tage-Hansen i kirurgisk selskab et foredrag om sine erfaringer med kirurgisk behandling af appendicitis. I sit materiale på nogle og tredive blindtarmsoperationer i træk havde han ikke et eneste dødsfald, hvilket for tiden var et bemærkelsesværdigt resultat som bevidnede hans kirurgiske dygtighed. I det hele taget må han have været en kompetent kirurg som var på højde med fagets udvikling. Da Aage Th. B. Jacobsen og Fabricius-Møller omkring 1930 sammen optog kombineret medicinsk og kirurgisk behandling af hyperthyreoidisme, og Fabricius i den anledning besøgte forskellige udenlandske afdelinger for at studere operationsteknikken skal han have udtalt: "Nu har jeg lært disse nye metoder, og så finder jeg de gamle journaler som viser at Tage-Hansen gjorde nøjagtigt ligesådan."

Ved siden af sit hospitalsarbejde havde Tage-Hansen en betydelig almen praksis i byen. Dette var almindeligt på den tid. De ansættende myndigheder forudsatte at lægen ved sygehuset baserede sin eksistens på en praksis. Man kunne da nøjes med at give sygehuslægen en beskedent løn, og denne kunne håbe på at dette forhold ville blive kompenseret ved den øgede søgning han måtte få i sin egen skab af sygehuslæge. Tage-Hansen var en anset læge som havde en stor praksis med patienter i alle samfundslag. Desuden medførte hans ry som en dygtig kirurg at han blev søgt af patienter fra hele Jylland. Han havde tilladelse til at indlægge disse på amtssygehuset når de skulle opereres. Han har engang sagt at amtssygehuset egentlig var hans privatklinik. Det havde den sandhed, at en fjerdedel af patienterne på sygehuset skal have været hans privatpatienter. I hans tid og på hans initiativ gennemgik amtssygehuset en betydelig udvikling. Da han begyndte havde sygehuset 42 senge som

efterhånden mens han var chef øgedes til 174. Denne udvidelse var i så høj grad betinget af udviklingen inden for kirurgien at der var basis for oprettelse af en ren kirurgisk afdeling ved amtssygehuset som i 1921 blev delt i en kirurgisk og medicinsk afdeling.

Det lå Tage-Hansen meget på sinde at arbejde for en højnelse af lægestandens faglige niveau. Det var hans initiativ at ethvert møde i lægekredsforeningen blev ledsaget af et eller andet lægevidenskabeligt foredrag, således at foreningen ikke blot var et sted hvor der diskuteredes lægehonorarer og efter aftenspisningen spilledes l'hombre. Selv var han som foredragsholder flittig til at delagtiggøre fagfæller i sine store kundskaber. På hans initiativ blev der oprettet en "medicinsk læsestue" som i virkeligheden var et lille fagligt bibliotek med lægefaglige tidsskrifter og håndbøger. Sammen med Albeck og Strandgaard dannede han i 1913 jysk medicinsk selskab, som samlede læger fra hele Jylland til lægevidenskabelige foredrag. Albeck som fik ideen hertil indså fra starten det kloge i at alliere sig med Tage-Hansen, idet han mente at man med dennes autoritet havde den største chance for at samle alle jyske læger. Det var da også en selvfølge at Tage-Hansen blev selskabets første formand, en post han bestred indtil sin død.

Tage-Hansen var den førende lægeskikkelse i Århus, ja vel nok i Jylland i årene omkring århundredeskiftet og højt estimeret af fagfæller i hele landet. Han har haft en meget stor betydning ikke alene for Århus amtssygehus, men også for byens hospitalsvæsen. Som medlem af Århus byråd gjorde han en stor indsats i planlægningen af Århus kommunehospital som blev taget i brug i 1893. Sammen med C. J. Salomonsen var han omkring århundredeskiftet sjælen i de første bestræbelser på oprettelse af et universitet i Århus.

Hvorledes Tage-Hansen var som men-

neske har jeg ikke kunnet forme mig en forestilling om ved at tale med nogen som har kendt ham. Jeg skal søge at bygge en vurdering heraf på hvad jeg har kunnet samle op fra andre som har skrevet om ham og fra hans aktiviteter. I Århus boede han i villa "Skrænten" på strandvejen med udsigt over Århusbugten. Hver morgen gik han herfra til hospitalet på Ingerslevs boulevard fulgt af sin hund Frederik. Han var høj og rank, med et flot, velplejet fuldskæg. På hovedet havde han en sort, stiv hat og i hånden en sølvknapet stok. På vejen hilste han bestandig til højre og venstre, thi han var kendt og afholdt af alle i byen. Ved møder i lægekredsforeningen skal han have deltaget i faglige diskussioner med en myndig autoritet som vist nok har gjort ham lidt frygtet af nogle, hvad tilnavnet "elefanten fra amtssygehuset" kan have hentydet til. Knud Meister (4) skriver dog: "Gamle medarbejdere har fortalt at han var altid rar og venlig, og havde en så stor autoritet at irrettesættelser var unødvendige. Hans evne til at vinde menneskers tillid var enestående. Hans ro, kultur, intelligens og menneskevenlighed forplantede sig til hans patienter. Han var sin stand og sin by en god støtte, kæmpede for hvad han syntes var rimeligt og nødvendigt. Han var levende optaget af tanken om skabelsen af et jysk universitet." Lunddahl (5) skriver, at hvis der var en vanskelig sag der skulle klares, et kildent kollegialt spørgsmål, en misfornøjelse eller skuffelse der skulle jævnes eller et forhold der krævede en behændig løsning, da måtte Tage-Hansen ofte træde til, og med sin klare intelligens, sin evne til at gå lige løs på sagen og sin store autoritet kunne han altid opnå et tilfredsstillende resultat. Knud Faber (3,9) bruger flere gange i sine skrifter om tilblivelsen af Århus universitet vendingen "den fremragende kirurg." Gustav Albeck (10) skriver at da hans far kom til Århus som chef for fødselsstiftelsen var det en stor berigelse for ham at omgås Tage-Hansen og komme i dennes kultiverede hjem. Til belysning af hans person skal også anføres at han sad i Århus byråd 1888-94 som repræsentant

for partiet højre, tog initiativ til starten af Aarhus Musikforening, Aarhus Museums kunstafdeling, og Jydsk Forening for Naturvidenskab.

Det var Tage-Hansens indsats som kirurg som gjorde det naturligt at hospitalet blev delt i en kirurgisk og medicinsk afdeling. Århus amtssygehus var det tredje sygehus i Jylland hvor en sådan deling fandt sted. Århus kommunehospital var blevet delt i 1913 og Viborg sygehus i 1916. Ved amtssygehusets deling som fandt sted den 1. marts 1921 tiltrådte Aage Th. B. Jacobsen som mediciner, og som overkirurg Cai Tage-Hansen, som var søn af Tage Algreen Tage-Hansen. Det havde således været forudseende af den gamle at ændre sit efternavn fra Hansen til Tage-Hansen således at navnet kunne markere et kirurgdynasti. Cai Tage-Hansen sad imidlertid kun i stillingen i knapt 6 år. Han døde i 1926 og blev i 1927 afløst af J. Fabricius-Møller. En tredje generation Tage-Hansen, nemlig Erik Tage-Hansen, søn af C. T-H. blev også kirurg. Han blev overkirurg i Ålborg i 1954, altså ét år før end stillingen ved Århus amtssygehus blev ledig ved Fabricius-Møllers afgang i 1955. Hvis tidsrammen havde været forskudt et år havde den 3. generation Tage-Hansen muligvis været blandt ansøgerne til overkirurgstillingen ved Århus amtssygehus.

AMTSSYGEHUSET EFTER 1921

Efter Tage-Hansens død blev amtssygehuset i 1921 delt i en kirurgisk og en medicinsk afdeling.

Ved **kirurgisk afdeling** blev den gamle overlæges søn *Cai Tage-Hansen* (1880-1926) chef. Han havde fået sin kirurgiske uddannelse som reservelæge ved Århus amtssygehus, assistent ved professor Rovsings klinik samt reservelæge ved Københavns kommunehospital og Københavns amtssygehus. Han var overlæge ved St. Mariæ hospital i Roskilde 1914-21, inden han blev overkirurg ved Århus

amtssygehus. I denne stilling kom han dog kun til at virke i 5 år. Efter Cai Tage-Hansens død var *J. Fabricius-Møller* (1885-1968) overkirurg fra 1937 til 1955.

For **medicinsk afdeling** var *Aage Th. B. Jacobsen* (1885-1979) chef 1921-55. Han blev praktikantprofessor 1944, og ordineret professor i intern medicin 1948-55.

En **radiologisk afdeling** var der lagt grund til allerede i professor Tage-Hansens tid idet amtssygehuset anskaffede et røntgenapparat i 1908. Det diagnostiske arbejde blev varetaget af professor T. Tage-Hansen. I 1913 - 19 blev han bistået af sin røntgenkyndige reservelæge *Jacob Nordentoft* (1881-1954). Denne som var broder til radiologen Severin Nordentoft fik i 1918 specialistanerkendelse både i kirurgi og radiologi. Han blev senere overlæge ved sygehuset i Nykøbing Mors 1922-51. Den først ansatte radiolog var *E. O. Rames* (1884-1961), som var uddannet på Garnisonssygehus i København, kirurgisk og radiologisk afd., samt samfundet for vanføres klinik. Specialistanerkendelse i ortopædi og røntgen-diagnostik. Han fungerede som røntgenlæge ved amtssygehuset 1921-25, hvorefter han flyttede til Thurø og var praktiserende læge dér til 1928. Herefter praktiserede han som ortopædisk speciallæge i København. Blev uddannet i kiropraktik ved studierejser til USA i 1929, 32 og 35. *Carl Krebs* fungerede som radiologisk konsulent 1925-27. *Erik de Fine Licht* (1893-1972) var hospitalets radiolog 1927-33. Da han flyttede til Københavns amtssygehus i Gentofte blev han efterfulgt af *Aage Wagner* (1897-1979) som var overlæge til 1967.

NYT AMTSSYGEHUS 1935

Allerede i 1920'erne efter delingen i en kirurgisk og en medicinsk afdeling var det indlysende at amtssygehuset var blevet for lille, og man begyndte at omgås med planer om at bygge et nyt hospital. Dog klarede man sig længe med tilbygninger,

ofte i form af barakker. I 1929 vedtog amtsrådet at bygge et nyt sygehus på 300 senge. Det kom til at ligge på den nuværende grund ved Ringgaden og Viborgvej.

Arkitekt for det nye amtssygehus var *Høegh-Hansen* og hans assistent *Salling-Mortensen*. Denne sidste som førte arki-

tektfirmaet videre blev i de følgende år amtssygehusets daglige arkitekt og ledede byggeriet ved senere udvidelser. *Det Århus amtssygehus som er i brug i dag blev indviet i 1935*. Den gade amtssygehuset ligger ved fik navnet *Tage-Hansens gade* efter hospitalets højt estimerede første overlæge.

ØVRIGE HOSPITALER I ÅRHUS 1945 OG FØR

FÆLLES HOSPITAL FOR AMT OG BY

Tre sygehuse

Det er kun de sidste to hundrede år at man her i landet har haft hospitaler hvor uddannede læger har søgt at behandle og helbrede syge. Dog har der siden middelalderen været institutioner hvor man opbevarede fattige og kroniske syge. Spedalske samledes i særlige spedalskhedshospitaler, de såkaldte "leprosserier" eller St. Jørgens gårde. Begrebet hospital var før 1800 identisk med et fattighus. Ofte var det religiøse stiftelser "helligåndshuse" og klostre som udøvede denne barmhjertighedsgerning. Det var sandsynligvis kun sjældent at et sygeleje forløb så idyllisk som i sangen om "ridderen som kom fra den blodige leg" og fik plejet sine sår af nonnen som "sang i det hellige kor" mens "der var roser i klosterets have og klokkerne ringe til ave." Hovedparten af syge på middelalderens institutioner fristede en kummerlig skæbne som hospitals- eller fattiglemmer som de kaldtes, mens de var under fagligt tilsyn af den stedlige barber, bartskeer eller kirurg, hvilken benævnelse man foretrak at bruge for den i medicinen ikke-uddannede person.

Det var ikke før end sidst i 1700-årene at der i nogle byer opstod hospitaler hvor uddannede læger kunne behandle patienter. Århus var en af de byer i landet som var tidligst på færde med oprettelsen af et hospital idet stiftamtmand Ove Høegh-Guldberg i 1789 fik tilladelse af kancelliet til køb af en ejendom i Rosensgade. Her åbnedes 1790 det første hospital i århusområdet for beboere i både i by og amt. Byen havde adgang til en fjerdedel af sengene og landdistrikterne (Ning, Hasle, Vester Lisbjerg, Sabro og Framlev) til de øvrige tre fjerdedele. Dette sygehusfællesskab fortsattes indtil amtet byggede sine egne sygehuse,

Odder sygehus 1880 og Århus amtssygehus 1882 (1,6).

Af fælles amts- og bys sygehuse har der i tidens løb været tre. Det første fra 1790 lå i *Rosensgade*, sv. t. nuv. nr. 11. Det bestod af to små sygestuer. I 1829 flyttede sygehuset til *Vestergade*, nuv. nr. 51, i en noget større bygning med plads til 18 senge. Personalet på dette sygehus angaves i 1838 at bestå af "en sygevogterske og en tjenestepige." I 1856 blev en nedlagt skole i *Dynkarken* som under koleraepidemien 1853 havde været anvendt som epidemihospital taget i brug som byens sygehus under navnet "Århus nye Sygehospital." Som alle andre sygehuse udenfor København i 1800-årene var de århusianske sygehuse meget primitive med sparsom plads og mangelfulde sanitære forhold. Uddannede sygeplejersker rådede man først over sidst i 1800-årene.

Sygehuslæger

Til henimod år 1900 var det almindeligt at den læge som fik stilling som tilsynsførende ved et sygehus var en af de lokale embedslæger eller amtmandens huslæge. Det var først i 1909 at stillinger som læge ved sygehuse besattes efter opslag og sundhedsstyrelsens bedømmelse af ansøgerens kvalifikationer (7). Ligesom der ikke stilledes særlige uddannelsesmæssige krav ved antagelse af en sygehuslæge eksisterede der i 1800'erne heller ikke regler for hvornår en læge kunne kalde sig for specialist indenfor et eller andet felt. Det var op til den enkelte læge at afgøre sig i besiddelse af særlige kundskaber og færdigheder til at optræde som speciallæge.

Den første læge ved det århusianske sygehus 1790-99 har været *Johan Caspar Weise* (1732-99). Han var indvandret fra Thüringen, kom til Danmark 1760, blev

eksamineret i København 1768 med karakteren: "Ej ubekvem," fik dansk indfødsret 1776. Han praktiserede i Århus fra begyndelsen af 70'erne hvor han blev byens første distriktskirurg. Hans bolig lå i Rosengade lige ved siden af sygehuset.

Weises efterfølger som distriktskirurg og som læge ved sygehuset 1799-1804 var *Vilhelm Andreas Heinrich Schäffer* (1774-1804). Han var født i Rendsburg og havde kirurgisk eksamen 1792.

Tre generationer af familien Weis var gennem årene læger ved byens sygehus (2). *Ernst Peter Weis* (1776-1845) var født i Itzehoe, hvor faderen, Jürgen Weis, var gæstgiver. Efter først at have været eskadronkirurg ved dragonregimentet i Itzehoe og senere kompagnikirurg i København, fortsatte han sine studier ved det kirurgiske akademi i København. Herfra tog han eksamen i 1803. I 1805 blev han distriktskirurg og sygehuslæge og virkede i disse stillinger til sin død i 1845. E.P. Weis blev stamfader til en driftig og kendt Århusfamilie. En søn blev ingeniør og grundlagde Århus Mølle som lå i hvad der nu hedder Mølleparken, hvor folkebiblioteket idag ligger. En anden søn *Hans Christian Weis* (1811-82) blev læge og overtog efter faderens død embedet som nu skiftede navn fra distriktskirurg til distriktslæge. Samtidig blev han læge ved sygehuset. H. C. Weis var født i Århus hvor han blev student 1829, fik kirurgisk eksamen i 1834 og medicinsk eksamen i 1835, dr. med. 1844. Fra 1837-75 var han praktiserende i Århus. Han var distriktslæge til 1860, hvorefter han blev forfremmet til stiftsfysikus, et embede han beklædte til 1880. Han var læge ved sygehuset indtil 1878. Efter 1880 flyttede han til København hvor han boede sine sidste år.

Fra 1878 var stillingen som sygehuslæge ikke længere automatisk besat med en embedslæge. Den blev oprettet som en ny kommunal lægestilling, hvortil en af byens praktiserende læger *Claus Heide*

(1842-90) blev udnævnt. Denne blev i 1889 afløst af *Christian Weis* (1850-1916) som var søn af ovennævnte H. C. Weis. Christian Weis var født i 1850, fik medicinsk eksamen i 1877. Efter kandidatstillinger ved sindssygehospitalet i Risskov, fødselstiftelsen og kommunehospitalet i København nedsatte han sig som praktiserende læge i Århus 1883. I 1893 da sygehuset i Dynkarken blev flyttet til det nuværende kommunehospital blev han overlæge der. I 1902 flyttede han til Norge fordi han efter sin moder arvede baroniet Rosendal i Bergen stift, i hvilken anledning han ændrede sit efternavn til Weis-Hoff-Rosencrone, efter moderens pigenavn Hoff-Rosencrone.

Jysk kirurgi i halvfemserne

På den tid var sygehusenes væsentligste opgaver at deltage i bekæmpelse af smitsomme sygdomme ved siden af stadigvæk at behandle socialt dårligt stillede. Syge ville helst behandles i deres eget hjem, hvis det på nogen måde kunne lade sig gøre. Da imidlertid indførelsen af *antiseptiken* i 1867 og specielt da 1880'ernes erkendelse af værdien af at operere under *aseptiske* forhold gjorde en mere omfattende kirurgisk behandling mulig, begyndte sygehusene at udvikle sig til kirurgiske hospitaler. Dog gik dette i begyndelsen meget småt. Fra 1880-90 var der 3 jyske sygehuse som specielt gjorde sig bemærket med en kirurgisk pionérindsats. Disse var sygehusene i Viborg hvor *P. W. Heiberg* var ansat i 1879, i Randers med *Otto Viggo Lassen* fra 1881 samt Århus amtssygehus hvor *T. Tage-Hansen* blev chef i 1882. Af disse havde Tage-Hansen en regulær kirurgisk uddannelse på Københavns kommunehospital kirurgiske afdeling. De to andre læger var i kirurgisk henseende selvlærte og havde erhvervet sig kendskab til faget ved studierejser i udlandet, et almindeligt uddannelsesforløb for den tid.

Det ville være utænkeligt om der ikke efter oprettelsen af det nye moderne kommunehospital i 1893 var begyndt at

komme et moment af konkurrence mellem de to hospitaler i Århus. Det er sandsynligt at Weis stimuleret af Tage-Hansens succes så småt har søgt at lade kirurgien udfolde sig på sin afdeling. I hvert fald forlyder det at den første appendektomi som blev foretaget i Århus blev udført på kommunehospitalet af *P. N. Hansen* (1867-1946). Han var 1. reservelæge der 1896-98, mens han ventede på at tiltræde en turnusstilling i København, hvilket siger noget om hvorledes provinsens hospitaler blev vurderet i forhold til de københavnske. *P. N. Hansen* blev senere overkirurg og professor ved Københavns kommunehospital. Operationen skal være foretaget mens Weis var på ferie. Man mindes at Husfeldt i anden anledning engang har udtalt at mange betydelige fremskridt på en afdeling er sket i overlægens ferie.

ÅRHUS KOMMUNEHOSPITAL

Før 1913

Efter at amtssygehuset var flyttet til en ny og mere moderne bygning og blev ledet af en kirurgisk veluddannet, handlekraftig og initiativrig læge, fortsatte byens hospital i endnu en halv snes år i de gamle trange lokaler i Dynkarken. En bygning til epidemiske patienter beliggende i hvad der i dag er Ny Munkegade kvarteret kunne hjælpe noget på den sparsomme plads. I 1893 opførte kommunen et nyt og for den tid stort hospital med 160 senge. Det blev kaldt *Århus kommunehospital* og kom til at ligge på den nuværende grund som var så stor at der i de kommende år var mulighed for udvidelser. Samtidig blev lægestaben forøget til flere end den ene sygehuslæge således at *Christian Weis* som siden 1889 havde været læge ved "Aarhus nye Sygehospital" i Dynkarken fik titel af overlæge.

Efter at Weis var flyttet til Norge blev han efterfulgt af *Emil Müller* (1859-1912) der var overlæge ved Århus kommunehospital

fra 1902 til 1912. Müller havde medicinsk eksamen fra 1884, var kandidat ved Diakonissestiftelsen 1884-86, ved Københavns kommunehospital 1886-88, fødselsstiftelsen 1888-89, kirurgisk poliklinik i København 1889, reservekirurg ved Frederiks hospital 1891-92 og praktiserende i Århus fra 1893. Blev dr. med. 1889 (Om Arthrectomia genus ved tuberkuløs Arthrititis). Han var altså den første overlæge ved kommunehospitalet som havde en kirurgisk uddannelse. Efter Müllers død var Zahlmann konstitueret overlæge i et år indtil hospitalet i 1913 deltes i en kirurgisk og medicinsk afdeling. Samtidig blev kommunens hospitalsvæsen udvidet med en epidemisk og en dermato-venerologisk afdeling på det nybyggede Marselisborg hospital. Tre år tidligere, i 1910, var der i Århus oprettet en fødselsanstalt.

Efter 1913

Kirurgi. *Holger Strandgaard* (1869-1936) fik medicinsk embedseksamen 1894. Han havde en for den tid betydelig kirurgisk uddannelse, reservelæge ved Garnisons sygehus 1894-97, assistent ved kirurgisk poliklinik i København 1895-1900 og samtidig kandidat ved Frederiks hospital. Fra 1901-05 var han assistent ved Prof. Rovsings privatklinik, en stilling som synes at have været et vigtigt led i uddannelsen af mange af datidens kirurger. Han var reservekirurg ved Frederiks hospital afd. C. 1905-07, prosektor kirurgie 1908-10, chef for kirurgisk poliklinik afd. A i København 1911-13 og blev herefter overkirurg ved Århus kommunehospital 1913-1936. Dr. med. 1903 (Tumores hæmorrhoid. ani et recti). Strandgaard døde i 1937 af en infektion som han pådrog sig i tilslutning til en operation. Han blev efterfulgt af *Aage Nielsen* (1887-1949) som havde sin væsentligste kirurgiske uddannelse ved Rigshospitalet, blev dr. med. i 1919 på en afhandling om resultaterne af medicinsk og kirurgisk behandling af ulcus ventriculi og duodeni. Havde været overkirurg ved Skive sygehus fra 1924 indtil han i 1937 kom til

Århus. I 1939 blev han professor i kirurgi.

Medicin. *Aage Rahlff* (1868-1948) blev cand. med. 1893, var kandidat ved Dr. Louises børnehospital 1894-95, ved Københavns kommunehospital 1895-97, reservelæge ved Århus amtssygehus 1897-98, dr. med. 1898 (Experimentelle og kliniske Studier over Coli-bacillen). Studerede pædiatri i Berlin 1899 og praktiserede fra 1899 som børnelæge i Århus hvor han fra samme år var kommunelæge. Ved St. Josefs hospitals afdeling for medicinske sygdomme og tuberkulose var han overlæge 1907-13 og herefter ved med. afd. Århus kommunehospital 1913-38. Rahlff blev i 1938 efterfulgt af *Cai Holten* (1894-1977) som blev professor i intern medicin i 1939 samtidig med at den kliniske del af det medicinske studium begyndte.

Radiologi. Røntgenafdelingen begyndte allerede i 1906 i en barak i tilknytning til hospitalet. Leder af denne afdeling blev *Jens Chr. Daniel Riis* (1860-1930) som selv havde etableret en røntgenklinik i Høegh Guldbergsgade allerede i 1896, kun godt et år efter Røntgens opdagelse i november 1895. I 1914 oprettedes Radiumstationen med Riis som daglig leder og overkirurg Strandgaard som chef. Fra 1920 til 1922 fungerede *Severin Nordentoft* (1866-1922) som leder, hvorefter *Carl Krebs* (1892-1979) i 1922 blev ansat, først som klinikchef og fra 1928 som overlæge. I 1935 blev den nuværende bygning for Radiumstationen taget i brug. Da 3. semesters kliniske undervisning begyndte i 1943 blev Krebs professor i radiologi.

Patologisk anatomi. I 1916 blev der på kommunehospitalet oprettet et patologisk institut for hvilket *Frederik Gregersen* (1871-1951) var chef som prosector og statsobducent for Jylland fra 1916 til 1943. Gregersen underviste som lektor i patologisk anatomi 1939-43. Efter ham fulgte *Willy Munck* (1892-1981) i 1943. Han blev dr. med. 1934 på et arbejde over makrofagernes betydning for malign svulstvækst, var professor i patologisk

anatomi ved Århus universitet 1952-63.

Tuberkulose. Tuberkuloseafdelingen blev oprettet i 1923 i en del af den tidligere medicinske afdelings bygninger. For denne afdeling var *Otto Lassen* (1881-1951) chef indtil 1951. Otto Lassen var kandidat 1907. Var ansat på St. Josefs hospital først som reservelæge 1909-13 og overlæge 1913-23. Dr. med. 1940" Om den åbne tuberkuloses helbredelighed."

Pædiatri. Børneafdelingen blev åbnet i februar 1940 af hensyn til undervisningen i 2. kliniske semester. Således kunne de studenter som september 1939 var begyndt på det kliniske studium fortsætte med dets 2. semester. Afdelingens første overlæge var *Bent Andersen* (1902-75) som var professor i pædiatri 1940-66. Bent Andersen havde fået sin pædiatriske uddannelse både på Sundby hospital og Rigshospitalet, men væsentligst på børnehospitalet Fuglebakken. Han havde på Carlsberg laboratoriet hos S. P. L. Sørensen skrevet disputats om spæde børns ventrikelsekret.

Neurologi. Som et resultat af indenrigsministeriets forhandlinger i 1940 med Århus kommune om oprettelse af statsafdelinger for organiske nervesygdomme til aflastning af de tilsvarende afdelinger i København blev der ved Århus kommunehospital oprettet afdelinger for neuro-medicin og neurokirurgi. I 1943 åbnedes neurologisk afdeling med *C. J. Munch-Petersen* (1896-1967) som overlæge og professor i neurologi indtil 1966. Hans neurologiske uddannelse var væsentligst foregået på Rigshospitalet og Københavns kommunehospital. Hans disputatsarbejde handlede om spinalvædsdens sukkerindhold. Samtidigt åbnedes neurokirurgisk afdeling med *R. Malmros* (1905-) som overlæge. Malmros blev i 1952 professor i neurokirurgi, en stilling som han beklædte til 1975. Han var uddannet ved Rigshospitalets neurokirurgiske afdeling og var i 1942 blevet dr. med. på en afhandling om den lumbale discusprolaps.

Oftalmologi blev praktiseret ved at hospitalet i 1943 som konsulent ansatte *Viggo A. Jensen* (1905-). Han var blevet dr. med. 1936 på et arbejde om trombose af vena retinæ, blev overlæge ved den i 1953 oprettede øjenafdeling og professor i ofthalmologi 1953-75.

Oto-rhino-laryngologi. Som konsulent ansattes i 1944 *H. C. Andersen* (1905-77). Dr. med. 1943 (næsepolypper og hyperplastisk sinuitis). Han blev chef for den i 1952 oprettede øreafdeling og professor 1952-75.

SANKT JOSEFS HOSPITAL

St. Josephs hospital som ligger i Bülowsgade og ejes af Josephs-søstrenes kongregation blev opført og taget i brug i 1907 (8). Hospitalet modtog i begyndelsen selvbetalende patienter med øjen-, øre-næse- og halssygdomme indlagt af praktiserende specialister i byen. Desuden kunne der indlægges kommunale patienter på en afdeling for medicinske sygdomme og tuberkulose. Overlæge for denne afdeling var Aage Rahlff fra 1907-13 og Otto Lassen fra 1913-23.

FØDSELSANSTALTEN I JYLLAND

Fødselsanstalten som er en statsinstitution blev indviet i 1910. Dens placering i Århus fandt sted på et tidspunkt hvor det endnu ikke var afklaret om et muligt andet universitet skulle oprettes i Århus. Dog har fødselsanstaltens beliggenhed i netop denne by bidraget til den endelige afgørelse om placeringen af det jyske universitet.

Den første overlæge var *Victor Albeck* (1869-1933). Han tog medicinsk eksamen 1894, var reservelæge ved amtssygehuset i Viborg 1895-96 hos P. W. Heiberg, kandidat ved Frederiks hospital 1897-1900 og ved fødselsstiftelsen 1900-01, dr. med. 1901 (Ileus ved Tyndtarmsstrangulationer). Ansat ved fødselsstiftelsen i Kø-

benhavn 1901-07 som klinisk assistent og senere underakkuchør. Overlæge ved Fødselsanstalten i Jylland 1910-33. Medstifter af Jysk Medicinsk Selskab 1914. Arbejdede ivrigt for oprettelsen af Århus universitet. Albeck efterfulgtes i 1933 af sin 1. reservelæge, *Axel Olsen* (1888-1973) som fik embedseksamen 1915, havde været reservekirurg ved statshospitalet i Sønderborg i 3 år og haft en omfattende obstetrisk uddannelse ved Righospitalet og fødselsanstalten i Jylland, hvor han havde skrevet disputatsarbejde om eklampsi, blev dr. med. 1932. Var professor i obstetrik og gynækologi ved Århus Universitet 1953-55.

MARSELISBORG HOSPITAL

Da epidemiske patienter i perioder havde givet anledning til betydelig overbelægning både på amtssygehuset og kommunehospital, blev det i 1910 vedtaget at bygge et epidemihospital" beliggende i frie omgivelser udenfor byen." Marselisborg hospital blev taget i brug i 1913 med en epidemisk afdeling til modtagelse af epidemiske patienter både fra byen og amtet. Samtidig blev der oprettet en afdeling for hud-og kønssygdomme.

Epidemisk afdeling fik som sin første overlæge *Svend Zahlmann* (1866-1945). Han var cand. med. fra 1890, havde været reservelæge ved Århus amtssygehus 1890-93, praktiserende læge i Århus fra 1893. Han var fra 1899 til 1912 ansat ved Århus kommunehospital som noget der hed "2. læge," en stilling som må have svaret til afdelingslæge eller assisterende overlæge. Ved *Emil Müllers* død var han konstitueret overlæge dér 1912-13, hvorefter han blev overlæge ved Marselisborg hospital 1913-37. Han efterfulgtes af *Gregers Nørby* (1901-68) som var overlæge ved afdelingen til sin død i 1968. Ved Nørbys overtagelse blev afdelingen foruden at være en afdeling for epidemiske sygdomme også en intern medicinsk afdeling. Nørby havde fået uddannelse i intern medicin hos Knud Faber på

Rigshospitalet og i epidemiske sygdomme hos Bie på Blegdamshospital. Han havde skrevet disputats på Carlsberg laboratoriet hos S. P. L. Sørensen ("Om Amylasen i Blod og Urin") 1936. Han var professor i epidemiologi 1952-68.

Dermato-venerologisk afdeling havde som sin første chef *Henrik Bang* (1880-1938). Med. eks. 1905. Havde dermatologisk uddannelse ved Rigshospitalet, Finsensinstituttet og ved studierejser (Hamburg og Paris). Var overlæge 1913-38. Han efterfulgtes af *Esbern Lomholt* (1904-) som havde dermatologisk uddannelse på Finsen instituttet og Rigshospitalet. Blev dr. med. 1936 på undersøgelser over spinalvædsken ved syfilis. Var overlæge ved Marselisborg hospital 1939-70 og professor i dermato-venerologi ved Århus universitet 1940-70.

ORTOPÆDISK HOSPITAL

Samfundet og hjemmet for vanføre åbnede i 1935 en poliklinik i det just fraflyttede Århus amtssygehus på Ingerslevs boulevard, og i 1940 åbnedes det nuværende ortopædisk hospital på hjørnet af Ringgaden og Randersvej. Hospitalets første overlæge fra 1935-53 var *Poul Bentzon* (1891-1974). Han efterfulgtes af *Eivind Thomasen* (1908-88), som blev pro-

fessor i ortopædi 1958.

PSYKIATRISK HOSPITAL I RISSKOV

I årene 1849-52 byggedes "Jydsk Asyl" som hospitalet dengang kaldtes. Den første overlæge 1852-78 var *Harald Selmer* (1814-1879). Han blev titulær professor 1856. Overlæge fra 1878 til 98 var *Rasmus Holm* (1835-99). Herefter fra 1898 til 1901 *Knud Pontoppidan* (1853-1916), *Frederik Hallager* (1849-1921) fra 1901 til 1921 og *Aage Thune Jacobsen* (1875-1962) fra 1921 til 1945.

Da universitetsundervisningen i 3. kliniske semester i 1943 skulle starte blev det vedtaget at overlægen ved sindsygehospitalet skulle være professor i psykiatri. Imidlertid syntes Thune Jacobsen ikke at han ville påtage sig undervisningen 2 år før han fyldte 70 år. Af denne årsag bevilgede statens sindsygevæsen en stilling som reservelæge, hvis indehaver som lektor skulle varetage undervisningen. Denne stilling blev besat med *Erik Strömngren* (1909-), som forlod en højere stilling som afdelingslæge ved St. Hans hospital i tillid til at efterfølge Thune Jacobsen som overlæge, hvilket også skete. Strömngren blev professor i psykiatri 1945-80.

DET LÆGEVIDENSKABELIGE FAKULTET 1945 OG FØR

I vores turnustid var der altid et par studenter som gjorde praktikanttjeneste på amtssygehusets medicinske afdeling. Aage Th. B. Jacobsen var året før vi begyndte turnus, i april 1944 blevet udnævnt til professor ved den kliniske praktikantundervisning, og han holdt overlægeklinikker for studenter i 2. semester. I ungdommelig iver efter at lære noget overværede jeg hans klinikker når arbejdet på afdelingen levede tid hertil. Hele min medicinske tilværelse, både som yngre læge og i blivende stilling, er foregået på århusianske hospitaler som alle på en eller anden måde har deltaget i universitetsundervisningen, i hvilken jeg også blev involveret under de fleste af mine ansættelser. Derfor føler jeg mig tilskyndet til her at give en kort oversigt over dele af forhistorien til Århus universitets lægevidenskabelige fakultet som den var forløbet indtil vor ankomst til Århus i 1945.

Dengang var fakultetet endnu i sin begyndelse. Der skulle gå yderligere 10 år inden de første læger i 1955 kunne tage embedseksamen. Jeg vil beskæftige mig lidt med den årelange kamp for oprettelsen af et universitet i Århus og de genvordigheder der har været forbundet hermed. Specielt har jeg interesseret mig for relationen mellem universitetet og Århus amtssygehus. Med henblik på mere dybtgående indsigt i emnet henvises til de i litteraturlisten angivne oversigter (3, 9-12).

FØRSTE TANKER

Tanken om et jysk universitet går langt tilbage. I den 1. fjerdedel af 1600-årene indrettede *Holger Rosenkrantz* (1574-1642), i datiden kaldt "den lærde Holger," undervisning for unge borger- og adelssønner på Rosenholm. Denne institution blev kaldt for *Rosenholm-Akade-*

miet, og er i vore dage blevet omtalt som *Jyllands første universitet*. Fra 1700 og langt op i 1800-årene var det dog Viborg man havde i tankerne når der taltes om oprettelse af et universitet i Jylland. Denne by var i middelalderen landsdelens hovedstad. Her var kongerne gennem mange år blevet kåret, her var der retterting og bispehovedsæde. Da Danmark ved krigen i 1864 mistede sin næststørste by, Flensborg, rykkede Århus op på denne plads og blev Jyllands største handelsby og eksporthavn. I Århus samledes de midtjyske tværbaner med den jyske længdebane, og i takt med udvikelsen af jernbanenettet manifesterede byen sig som den førende i Jylland. Herefter blev diskussionen om placeringen af landets andet universitet gradvist drejet fra Viborg til Århus. I begyndelsen af 1880'erne blev Århus for første gang nævnt som et muligt sted for placeringen af et andet universitet, da folketingsmand dr. phil. Gert Winther udarbejdede et forslag herom. Fra 1890'erne arbejdede en række århusianere hvoraf nogle tilhørte forretningsverdenen og politiske kredse på tanken. Mellem disse var overlæge ved Århus amtssygehus T. A. Tage-Hansen både som politiker (medlem af byrådet) og som hospitalslæge.

En væsentlig tilskyndelse til at beskæftige sig med tanker om oprettelse af et jysk universitet var vel nok at man efterhånden syntes, i hvert fald syntes man i Jylland, at København foruden på så mange andre områder også indenfor åndslivet tiltog sig en lidt for dominerende stilling, et problem som tilsyneladende stadigvæk kan holdes levende. Yderligere var der fra sidst i 1800-årene ved at være pladsmangel indenfor det lægevidenskabelige studium. Der var lovligt mange studenter på undervisningshospitalerne i København. Desuden var der problemer med den postgraduate undervisning. Ofte måtte lægerne vente flere år efter eksa-

men inden de kunne få en turnusstilling. Der var således omkring århundredeskiftet nogle som følte det presserende at oprette et jysk universitet med et lægevidenskabeligt fakultet. Af forsigtighedsgrunde talte man i begyndelsen blot om oprettelsen af en *lægeskole* i Århus. I 1902 foreslog professor i bakteriologi ved Københavns universitet *Carl Julius Salomonsen* og professor *Tage-Hansen* i fællesskab oprettelse af en lægeskole i Århus hvor man kunne indlede med undervisning i de første kliniske semestre. Denne kunne praktiseres ved at udnytte byens hospitaler således at overlægen ved amtssygehuset skulle undervise i kirurgi, mens forslaget yderligere gik ud på at undervisningen i medicin skulle varetages af den som blev overlæge ved den medicinske afdeling som indenfor en overskuelig fremtid forventedes at blive oprettet ved Århus kommunehospital.

Det var ikke nogen tilfældighed at Salomonsen havde allieret sig netop med chefen for Århus amtssygehus i denne sag. Amtssygehuset var på det tidspunkt det førende af byens to hospitaler. Som alle hospitaler i provinsen var både amtssygehuset og kommunehospitalet blandede kirurgiske og medicinske hospitaler. Amtssygehuset blev dog betragtet som et meget avanceret kirurgisk hospital pga. af Tage-Hansen, der var kendt og anset i hele Jylland som en dygtig læge og en fremragende kirurg.

Tanken om oprettelse af et universitet i Århus vakte dog modstand i visse kredse i København, en modstand man heller ikke i dag er ukendt med og som siden har gentaget sig mange gange når der har været tale om i Århus at oprette institutioner som havde paralleller i København. Måske var tidspunktet for dette forslag heller ikke så heldigt, fordi man i København lige stod overfor at skulle have vedtaget bygningen af et nyt universitetshospital (Rigshospitalet). Selv om planen derfor i regeringen blev stillet i bero, arbejdedes der lokalt videre med tanken. Det var dog måske også hensigtsmæssigt

at tanken modnedes noget mere i Århus med en yderligere udvikling af hospitalsforholdene. Efter at Århus igen havde rettet henvendelse om oprettelsen af et universitet i byen nedsatte ministeriet i 1919 et udvalg til fornyet overvejelse om betimeligheden af et universitet i Jylland. Dette udvalg bestod af 19 mand hvor imellem der var 5 københavnske professorer. Blandt disse var Knud Faber en meget varm tilhænger af oprettelsen af et universitet i Århus. Der er ingen tvivl om at Fabers indsats har haft afgørende betydning for sagens endelige løsning. Dette udvalg afgav i 1925 en betænkning der gik ud på at der burde oprettes et universitet i Jylland (12). Som byen for universitets placering pegede flertallet på Århus og et mindretal på Viborg.

ARGUMENTATION FOR PLACERING I ÅRHUS

Hospitalsvæsenet. Af de argumenter som har talt for universitets placering i Århus skal her blot nævnes hvad der har kunnet fremføres for det lægevidenskabelige fakultets vedkommende. I betænkningen af 1925 fremhævedes udviklingen indenfor det århusianske hospitalsvæsen i den foregående tiårige periode. De to store hospitaler i Århus, kommunehospitalet og amtssygehuset, var begge blevet delt i kirurgiske og medicinske afdelinger. På kommunehospitalet var der oprettet tuberkuloseafdeling, en radiologisk afdeling og en radiumstation samt et patologisk institut. En fødselsanstalt var oprettet i 1910 og et sindssygehospital havde der været siden 1852. Specialklinikker for øjen-, samt for ørenæse- og halssygdomme fandtes på St. Josefs hospital.

Århuskurser. Et andet aktiv for universitetstanken var de såkaldte Århuskurser for medicinske studenter. Siden 1911 havde man indbudt 12 studenter til at deltage i en undervisning som afholdtes på hospitalerne og specialklinikkerne. I kurserne deltog studenter før eksamens-

semestret. Århus kommune gav hver deltagende student økonomisk støtte som hjælp til opholdet, i begyndelsen 50 kr. og senere 100 kr. Studenterne skaffede sig selv logi. Fra 1911 til 1925 blev der givet kursus én gang om året, i juni måned. Fra 1925 afholdtes 2 kurser om året, i juni og januar for præ-eksamensholdet. Kurserne fortsatte indtil ca. 1940. Der blev undervist i kirurgi, medicin, obstetrik, dermatologi, røntgenologi og psykiatri ved overlægerne ved de århusianske hospitalsafdelinger. Lægerne på St. Josefs Hospital deltog i undervisningen, således Hugo Thomsen i oftalmologi og Ejnar Lange i oto-rhino-laryngologi. Desuden medvirkede enkelte praktiserende læger som havde specielle kundskaber. I mange år underviste Hilmar Fredericia i socialmedicin, og Herman Nielsen som var praktiserende læge i Åbyhøj i endokrinologi. Det er angivet at studenterne følte at alle lærerne var meget engagerede. Disse kurser var særdeles populære blandt studenterne som angav at de på denne ene måned i Århus lærte lige så meget som i et helt semester i København.

Herman Nielsen (1882-1960) var en bemærkelsesværdig personlighed, som var for selvstændig til at indordne sig et klassisk uddannelsesforløb. Han havde i tilslutning til sin praksis aktivt arbejdet med hormonforskningen og i sin villa indrettet et hormonlaboratorium, hvor han i en årrække var den eneste i Jylland som udførte svangerskabsreaktioner. Han var meget kyndig i fysik og kemi. Han konstruerede sin egen elektrokardiograf længe før end et sådant apparat var i handlen. Ligeledes var han i stand til at udføre serum-elektroforese før end noget laboratorium i Jylland havde indført denne undersøgelse, hvilket vi bl. a. på vor afdeling på amtssygehuset benyttede os af. Sine forelæsninger for medicinske studenter ved århuskurserne har han udgivet i en 3 binds fremragende lærebog: "Forelæsninger over klinisk endokrinologi og beslægtede emner." Han blev pga. sin for en praktiserende læge ene-

stående indsats i 1950 hædret af Lunds universitet som *doctor medicinae honoris causa*.

Biblioteksforhold. På initiativ af T. Tage-Hansen var der i 1898 oprettet en medicinsk læsestue med tilslutning fra alle byens læger. Til denne anskaffedes en del medicinske håndbøger og nogle udenlandske tidsskrifter. Fra 1914 indgik denne bog- og tidsskriftssamling som et bibliotek i det da stiftede Jysk Medicinsk Selskab, som dog snart søgte samarbejde med *Statsbiblioteket i Århus* der var oprettet i 1902.

Forskning. Det må yderligere nævnes som et aktiv for oprettelsen af et universitet i Århus at der var ved at komme aktivitet i den lægevidenskabelige forskning, begyndt med Aage Th. B. Jacobsens ansættelse i 1921 (se senere).

Lægevidenskabelige selskaber. For at fremme lægevidenskaben i Jylland var der i 1914 oprettet et JYSK MEDICINSK SELSKAB. Initiativet til oprettelsen af dette selskab blev taget af V. Albeck, H. Strandgaard og T. Tage-Hansen. Ved et møde den 17. november 1921 på Århus amtssygehus dannedes "Foreningen af yngre Hospitalslæger i Aarhus" også kaldet FYHA. Her skal citeres hvad Jacob Øster skrev i sin bog: "Foreningen af yngre Hospitalslæger i Aarhus." *Der kan ikke herske tvivl om, at det var Aage Th. B. Jacobsen, der pustede liv i den ophævede reservelægeforening, og at det var ham der skabte FyHA. Der kan heller ikke være tvivl om, at FyHA's faglige aktiviteter fik overordentlig stor betydning for den medicinske videnskabs fremme i Århus og var stærkt medvirkende til at skabe et videnskabeligt miljø- og dermed begyndelsen til et lægevidenskabeligt fakultet. (13).*

BEGYNDelsen TIL FAKULTETET

Universitetet begyndte gradvist. I september 1928 blev der foretaget indvielse af hvad man kaldte " Universitetsundervis-

ningen for Jylland." Denne betegnelse havde man valgt for at være lidt diplomatisk overfor de modstandere der stadigvæk fandtes ved Københavns universitet. Imidlertid skal kong Chr. X som foretog den officielle indvielse have sagt: "Jeg erklærer herved Århus Universitet for åbnet," og herefter var dette institutionens navn. I de første år drejede det sig imidlertid kun om undervisning i filosofi og levende sprog, altså *et begyndende humanistisk fakultet*. Ved udformningen af planerne for *det lægevidenskabelige fakultet* stod valget mellem om man skulle følge de af C. J. Salomonsen og Tage-Hansen givne retningslinjer af 1902 og begynde med det kliniske studium ved straks at udnytte det eksisterende hospitalsvæsen, eller om man skulle etablere de for 1. dels studiet nødvendige institutter. Der var enighed om at studiet i Århus skulle være i overensstemmelse med den studieplan som gjaldt ved Københavns universitet, ligeledes om at hele studiet til sin tid skulle kunne gennemføres i Århus. En overgang så det ud til at man fra ministeriel side hældede til den i øjeblikket billigste løsning at starte med at udnytte de forhåndenværende hospitalsafdelinger. Det var ganske vist en akavet løsning at etablere et studium som begyndte med den midterste del. Heldigvis lykkedes det ved lokale donationer at skaffe midler til bygning af institutter for 1. dels fagene, hvorefter staten gik ind på at dække udgifter til institutternes personale.

Først sigtede man efter at forprøven (kantussen) skulle kunne tages i Århus. Til dette formål byggedes institutter for kemi, fysik, og anatomi. Forprøven bestod af undervisning i kemi og fysik med afsluttende eksamen efter 1 års studium. Desuden gaves propædeutisk undervisning i anatomi. På dette tidspunkt var der ved Københavns universitet tanker om at lade forprøven også afslutte med eksamen i

anatomi, hvorved denne del af studiet først ville være afsluttet efter 2 års forløb. Dette blev dog aldrig gennemført. Imidlertid gjorde dette perspektiv det på det pågældende tidspunkt ønskeligt at etablere en kompetent undervisning i anatomi. De tre institutter var færdige således at undervisningen i fysik, kemi, og anatomi kunne begynde efterårssemestret 1933. Som professorer blev ansat: i kemi dr. phil. *Hakon Lund* og i fysik dr. phil. *Buch Andersen*. Undervisning i anatomi blev givet af overkirurgen ved Århus amtssygehus dr. med. *J. Fabricius-Møller* som skulle bestyre anatomisk institut indtil der senere blev udnævnt en professor i faget. Fabricius-Møller havde under sin uddannelse været prosector anatomiae ved Københavns universitet. Som *prosector anatomiae* ved dette institut ansattes samtidig *Eivind Thomasen* som senere, i 1958, blev professor i ortopædi ved Århus universitet.

Det første studenterhold tog kantussen i sommeren 1934. Studiet måtte herefter forsættes i København. I 1937 var man klar til at begynde 1. dels undervisningen. Som professorer blev ansat: i anatomi *L. Einarson* (1902-69), i biokemi dr. med. *Jørgen Lehmann* (1898-90) som dog året efter, i 1938, rejste til Göteborg som laboratorieoverlæge og derpå efterfulgt af dr. med. *F. Schönheyder* (1905-79), i fysiologi dr. med. *Søren Ørskov* (1901-66). De første studenter som i 1940 tog 1. del i Århus kunne fortsætte det kliniske studium her i 2 semestre. Fra 1943 kunne de første tre kliniske semestres undervisning foregå i Århus. Herefter fortsattes studiet i København. I 1952 var der oprettet lærestole i alle for studiet nødvendige fag og først da kunne man tage den medicinske doktorgrad fra universitetet. I 1955 afholdtes for første gang medicinsk embedseksamen.